

6562

ACADEMIA ROMÂNĂ  
DISCURSURI DE RECEPTIUNE  
XXVII.

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ  
SI  
PROBLEMELE EI ACTUALE

DISCURS ROSTIT LA 8 (21) APRILIE 1905  
ÎN ȘEDINȚĂ SOLEMNA  
DE  
IOAN BOGDAN  
CU RĂSPUNS DE  
DIMITRIE A. STURDZA  
SECRETARUL GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE.



315149

BUCUREȘTI  
INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-SOR ION ST. RASIDESCU  
18, STRADA DOAMNEI, 16  
1905.

Prețul 40 bani.

ACADEMIA ROMÂNĂ  
DISCURSURI DE RECEPTIUNE  
XXVII.  
ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ  
și  
PROBLEMELE EI ACTUALE

DISCURS ROSTIT LA 8 (21) APRILIE 1905  
ÎN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ

DE  
**IOAN BOGDAN**  
CU RĂSPUNS DE  
**DIMITRIE A. STURDZA**  
SECRETARUL GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE.



~~28/57/67~~  
BUCUREŞTI  
INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-SOR ION ST. RASIDESCU  
16, STRADA DOAMNEI, 16  
1905.

BIBLIOTECĂ CENTRALĂ UNIVERSITĂRĂ  
BUCHUREȘTI  
COTA 10 194

АИАМОЯ АЛЛАСАДА  
ДІРСУКІСДЕ РІЧІСІНІН  
МІБ/05  
АИАМОЯ АЛЛАСАДА  
ДІРСУКІСДЕ РІЧІСІНІН

БОЛГАРИЯ (ІІ) В АЛ ТІСЕС ЕССЕС  
Аймеков Атасев и

B.C.U. Bucuresti



C20058713



БУКУРЕШТИ

МІСІЯ ДЕ АЛ ГІЛДІСЕ ЧАНОЛ ГІЛДІСЕ НІР СТ РІСІСІНІН  
АІАМОЯ АЛЛАСАДА  
2001

## ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

și

## PROBLEMELE EI ACTUALE

*Domnilor colegi,*

Alegându-mi ca subiect al discursului meu de receptiune «istoriografia română și problemele ei actuale», am crezut mai întâiu că, pentru o societate de învățăți, al cărei scop principal a fost dela început studiul limbii și al istoriei naționale, nu puteam găsi un subiect mai interesant decât acesta, interesant și pentru noi cei ce căutăm să ducem mai departe știința istorică, interesant și pentru cei ce urmăresc cu dragoste științele noastre, menite să dea o directivă sănătoasă spiritului public; în al doilea rând, subiectul ce voiesc să-l tratez înaintea Domniilor voastre îmi va da ocazia să arunc o privire retrospectivă asupra activității rodnice ce a desvoltat Academia Română pe terenul istoriei naționale încă dela înființarea ei ca «Societate Academică» în 1867, dar mai ales dela stabilirea actualei organizațiuni în 1879. Reamintindu-ne progresele istoriografiei române din acest ultim pătrar de secol, vom fi îndemnați a ne aruncă privile spre viitor și a ne întrebă: în ce direcție trebuie să îndreptate puterile noastre de aci înainte, ca «cultura istoriei naționale» să prospere și să fructifice întreaga cultură românească. Căci nu trebuie să perdem din vedere nici un singur moment faptul că, oricât de importante ar fi pentru viața intelectuală modernă științele exacte și numeroasele lor aplicațiuni, pentru un popor mic, deșteptat de curând la viața națională și amenințat din multe părți în desvoltarea

lui, crearea unei culturi proprii trebuie să fie întâia și ultima țintă a educației lui. O educație temeinică națională, o încredere nestrămutată în puterea de viață și în trăinicia neamului nostru, nu le putem câștiga însă fără cunoașterea aprofundată a trecutului, fără conștiința clară a primejdiilor ce am întâmpinat și a faptelor mari ce am săvârșit. Aceste fapte ne sunt păstrate, ca cel mai scump patrimoniu al trecutului, în monumentele istoriografiei, care pentru noi sunt un titlu de glorie și de mândrie, tot așa ca și faptele povestite în ele.

## I.

Istoriografia română se poate împărți în trei perioade mari, ce se întrețes una în alta: perioada *analiștilor*, a *cronicarilor* și a *istoricilor*; cea dintâi cuprinde sec. XV—XVI, a doua cuprinde sec. XVII—XVIII, iar a treia începe cu acest din urmă secol și ajunge la o înflorire însemnată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Ca la toate popoarele vechi și nouă, dela Herodot și până în sec. XVIII, istoriografia narativă a început și la noi cu *analistica*. Meritul de a fi pus bazele ei îl au niște modești călugări din mănăstirile Moldovei, nu mult după înființarea acestui stat, care în sec. XV și XVI, în urma domniilor lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, se distingeă între celealte țări locuite de Români printr'o înaltă cultură literară. Eră o cultură de origine străină ce ne venise de pește Dunăre, dela două popoare slave cu care împrejurările istoriei răsăritene ne siliseră să împărtăşim aceeaș soarte, fiindcă aveam aceeaș credință, pe atunci unicul factor ce putea cimenta legături intime între popoarele învecinate. Dacă însă analele mănăstirilor dela Bistrița, Putna, Pobrata, Slatina și altele sunt scrise în limba pe care o întrebuițase înaintea noastră Bulgarii și după chipul cum se redactase și se redactau încă în sec. XV și XVI analele sârbești, ale noastre au o superioritate incontestabilă asupra modelelor lor. Admirabila simplitate a stilului, amplitudinea și desăvârșita obiectivitate a narăriunii pun analele noastre la acelaș nivel cu cele mai bune produse similare din apusul Europei. Deși în mănăstiri se însemnau de obiceiu faptele ctitorilor, înfrângerile și biruințele ace-

istorii sunt povestite cu aceeașă dragoste de adevăr, atribuindu-se cele dintâia greșelilor și păcatelor, cele din urmă gândurilor bune și pioase ale făptuitorilor. Elementul personal lipsește cu totul în aceste însemnări de fapte contemporane, ceea ce le face să rămână pentru totdeauna cele mai prețioase izvoare pentru istoria politică a principatelor.

Din nefericire, aceste anale nu ni s-au păstrat în versiunea lor originală decât pentru Moldova; avem însă indicii sigure că ele au existat și în Țara Românească, ce e drept, sub o formă mai săracă decât în Moldova și din timpuri mai nouă. Cu toate că mănăstirile Terii Românești sunt mai vechi decât ale Moldovei, în nici una din ele nu ni s-au transmis faptele lui Mircea cel Bătrân, ale lui Vlad Dracul sau Vlad Țepeș. Tânărul numai, căriera răsboinică a lui Mihai Viteazul a deșteptat într'un călugăr dorul de a o veșnică prin câteva notițe analistice destul de precise, anexate la niște anale sârbești ce ni s-au păstrat în traducerea latină a lui Pejachevich și care conțin știri din istoria principatelor până la 1618. Cronica lui Moza dela 1620—o prescurtare în românește după traducerea bulgărească a cronicei lui Manasses, cu un adăos de anale sârbești — se multămește și reproduce din istoria țărilor române numai știrile ce se aflau în aceste din urmă anale, completându-le cu data înființării Moldovei, ce nu se află în ele. Curiozitatea istorică a acestui călugăr învățat nu trecea peste strâmtul orizont al intereselor pur religioase de care era însuflețit hronograful bizantin; după compilația lui, ne putem închipui ce fel de analitică a putut să existe în Țara Românească înainte de Mihai Viteazul, a căruia strălucită domnie a provocat prima cronică în limba română, acea a lui Teodosie Rudeanul.

Cu o jumătate de secol mai veche decât aceasta, este întâia *cronică* moldovenească în limba bulgară, a episcopului de Roman Macarie. Scrisă la 1542 din porunca unui domn neastămpărat, doritor de fapte mari și de glorie, a lui Petru Rareș, cronică lui Macarie, ca și a continuatorului său Eftimie, egumenul dela Neamț care scria pe la 1554—55 din porunca lui Alexandru Lăpușneanu, cad încă în epoca de predominire exclusivă a limbii bulgare și a litera-

turei bizantino-slave. Aceste două producții ale istoriografiei moldovenești din sec. XVI sunt cele mai caracteristice expresiuni ale bizantinismului în literatura noastră profană. Tonul lor encomiastic, stilul lor obscur și peste măsură de înflorit, imitat în totul după al Bizantinului Manasses din sec. XII, contrastează în mod neplăcut cu simplitatea analiștilor de dinaintea lor și cu naturaleța și claritatea cronicarilor ce au scris în românește după dânsii. Constatarea acestui fapt ne arată ea singură ce influență binefăcătoare au trebuit să aibă asupra culturei moldovenești relațiile cu Polonii, popor cu civilizație apuseană și cu o literatură istorică bogată, căutândă de spiritul Renașterii și al humanizmului.

Primele semne ale acestui nou curent se văd în cronica lui Grigorie Ureche, care pe la 1646—47, după ce fusese mare vornic și se apropiă de sfârșitul vieții, se puse să scrie, din propriul său îndemn, «ca să nu se începe anii cei trecuți», istoria țării sale dela întemeerea ei și până la sfârșitul sec. XVI; el ne-a păstrat, într-o limbă românească plină de miez, întreaga analitică dinainte de dânsul. E întâiul cronicar moldovean care are conștiință de originea comună a celor două țări surori.

Această conștiință, cam vagă la Ureche, ajunge la deplină claritate și se afirmă cu mândrie la continuatorul său Miron Costin, atât în cronica sa românească (c. 1675), cât și în cele două opere polone, una în versuri și dedicată regelui Sobieski, alta în proză și adresată prietenului său Lubomirski (1684). Miron logofătul jucase un rol politic însemnat; el avusese ocazie să cunoască, în diferite misiuni și expediții, toate țările locuite de Români, el știa că Muntenii, Ardelenii, Maramurășenii și Cuțovlahii sunt de același neam ca Moldovenii și spunea cu durere că toți au avut «aceeași soartă și aceleași suferințe». Deși partizan al politicei polone, ca unul ce și făcuse educația la Bar, el caută să fie nepărtinititor în povestirea sa, pe care o duce până la 1661 și care e totdeauna vie și interesantă.

Fiul său Nicolae, și el cu educație polonă, n'a avut nici talentul nici originalitatea tatălui; însărcinat de Nicolae Mavrocordat să alcătuească o mare compilatie din cronicile anterioare, el s'a achitat

fără dibăcie de această sarcină, povestind faptele stăpânului cum i-a plăcut acestuia, iar cele anterioare într'un ton sărbăd și pedant.

Seria marilor cronicari moldoveni o încheie Neculce, om cu multă experiență în afacerile țării și părtaş la fapte însemnate din istoria ei, cum a fost răsboiul lui Petru cel Mare cu Turcii, al cărui tragic sfârșit l-a silit să pribegiească câtiva ani afară din țara, pe care o iubiă cu tot focul inimii sale patriotice. Retras la bătrânețe la moșia sa, el a scris istoria Moldovei până la 1741, după izvoarele anterioare, după tradiția orală și din amintirile sale personale, care-s cele mai prețioase,—fără erudiție, dar cu mult bun simț și într'un stil plin de vioiciune și de duioșie. Am zis că Neculce e cel din urmă mare cronicar al Moldovei, deoarece contemporanul său Dimitrie Cantemir, deși prin descrierea vieții tatălui său Constantin aparține cronicarilor, trebuie numărat totuși între istorici, iar cronicarii din a doua jumătate a sec. XVIII, până pe la 1774, ne interesează mai mult ca izvoare istorice pentru timpul lor, decât ca scriitori de valoare literară.

În Țara Românească istorografia n'a avut o desvoltare aşa de înținsă ca în Moldova. După logofătul Teodosie, care a povestit faptele lui Mihai Viteazul în limba română, a cărui cronică însă nu ni s'a păstrat în original, mai însemnată sunt Stoica Ludeșcu, care scrie pe la 1688 istoria țării, spre a ilustra faptele Cantacuzineștilor, de a căror casă se ținea, Constantin Căpitanul Filipescu, care expune aceeaș istorie cu tendință de a apăra pe Băleni, Radu Greceanu, care scrie istoria lui Brâncoveanu până la 1713 și Radu Popescu, fostul logofăt de latinește al lui Brâncoveanu și cronicarul oficial al lui Nicolae Mavrocordat până la 1729. Pentru vremea lor, Constantin Căpitanul și Radu Popescu erau oameni foarte culți; ei știau slavonește, grecește și latinește și întrebuineau în original izvoare bizantine, neogrecești și apusene. Povestirea lor e usoară, mișcătoare și câte odată, ca la Radu Popescu, în stilul liber al unor memorii, dar îmbibată, ca și la ceilalți, de spiritul de partid, deci nedreaptă și tendențioasă. Cel mai cult dintre cronicarii munteni, dela care nu ne-a rămas însă decât un fragment de cronică și o mică scriere statistică

asupra Țerii Românești, e Constantin Stolnicul Cantacuzino, care făcuse studii în Italia, știă bine limbile clasice, cunoșteă cronicile moldovenești și aprecia importanța documentelor și a inscripțiunilor. Planul ce-și propuse de a scrie o istorie completă a țerii sale, nu l-a putut însă realiză. În fragmentul ce ni s'a păstrat, el afirma, ca și Miron Costin, unitatea neamului românesc de pretutindeni și, ceea ce este mai interesant, continuitatea lui în vechea Dacie. El ocupă un loc intermediar între cronicari și istorici, a căror perioadă o deschide scriitorul domnesc Dimitrie Cantemir.

Acesta e, de sigur, primul *istoric* al Românilor, istoric în sensul sec. XVIII, întru cât el nu se mulțămește a povesti numai faptele domnilor și ale familiilor boerești, ci se preocupă și de soarta poporului. Cantemir nu este numai un mare învățat al timpului, ci și un spirit eminentemente științific. Istoria imperiului otoman, scrisă după izvoare turcești, și Descrierea Moldovei, amândouă redactate curând după 1714, când a fost ales membru al Academiei Prusiene, i-au creat o reputație europeană bine meritată. Valoarea celei dintâi este astăzi cu totul redusă; Descrierea Moldovei însă, cu toate greșelile ei și cu toate contrazicerile față de celalte scrimeri ale sale, va rămânea în totdeauna cel mai prețios izvor pentru cunoașterea țerii Moldovei și a organizației ei în sec. XVII și în cele precedente. Pentru noi, Descrierea Moldovei este ceea ce e Germania lui Tacit pentru începuturile istoriei germane. Dar această operă, ca și Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor, plănuite să cuprindă istoria tuturor Românilor dela cucerirea Daciei până în timpurile autorului, dar isprăvit numai până la sec. XIII, a rămas necunoscută contemporanilor. Viața tatălui său Constantin este un capitol din continuarea Hronicului. Abia istoricii ardeleni au putut să profite de aceste scrimeri. Înainte de dânsii, Cantemir proclamase principiul fundamental al școalei lor: puritatea latină a limbei române și puritatea sângeului nostru roman.

Cu totul în alte împrejurări și din alte motive decât în principate, se naște istoriografia română în Ardeal, după ce marii cronicari din Moldova și Țara Românească se stinsese odată cu viața politică in-

dependentă a acestor țeri. Românii din Ardeal și din părțile Ungurești n'au avut cronicari, căci scurtele însemnări de istorie locală ce se găsesc la dânsii, cum e cronica bisericei Șcheilor din Brașov sau cronica mănăstirii Prislopului, nu pot fi considerate drept opere literare serioase, și afară de aceasta ele n'au fost răspândite printre ceilalți Români. La un popor fără viață politică autonomă lucrul e explicabil. Chemați însă, prin politica catolică a curții austriace, la o nouă viață bisericescă, care le dădea speranțe și de îmbunătățirea vieții lor politice și sociale, ei izbutesc să-și formeze, în a doua jumătate a sec. XVIII și la începutul sec. XIX, o clasă de cărturari și învățăți cari, pe lângă satisfacerea celor mai neapărate nevoi ale unui popor ce abia se deșteptă la o viață intelectuală mai intensă, trebuiau să se gândească fatal și la înălțarea conștiinței istorice a neamului, la reabilitarea lui în ochii stăpânitorilor și ai străinilor. Afirmarea originei nobile a neamului și a drepturilor lui istorice — era doar cel mai vechiu popor din țerile coroanei ungurești — sunt ideile conducătoare ale școalei istorice ardelenе. Continuitatea elementului românesc în stânga Dunării, tăgăduită de cei ce aveau interesul să tagăduească și drepturile istorice ale Românilor în cuprinsul țerilor de sub coroana Habsburgilor, era corolarul la care trebuiau să ajungă tendințele patriotice ale acestei școale. Slujbași ai altarului și ai patriotismului, mai mult ai acestuia decât ai aceluia, scriitorii ardeleni, între cari s'au ilustrat mai ales trei : Samuil Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior, nu s'au ocupat numai cu istoria bisericei române din Ardeal, pe care au tratat-o până în cele mai mici amănunte și fără coloare de confesionalism, ci și cu istoria întregului popor român, dela Traian până în zilele lor. Pentru dânsii, istoria imperiului roman era o parte integrantă din istoria noastră, nu numai dela Traian, «săditorul și părintele Românilor», cum îl numește Clain, ci chiar dela fundarea Romei.

Cei trei istorici ardeleni, cel dintâi un bland și bătrânesc povestitor, al doilea un înfocat și supărăcios polemist, al treilea un cumpătat critic, cunoșteau foarte bine istoriografia română anterioară. Cel mai erudit dintre dânsii, Șincai, care stătea în corespondență cu

învățați străini ce se ocupau de istoria noastră, ca Eder, Katona, Kóyachich, Engel, a excerptat pentru «cronica» sa, o lucrare greoaiă ca formă dar onestă în fond, cele mai bogate izvoare vechi și moderne, naționale și străine, edite și inedite. Această cronică se ocupă de toți Români și pune istoria lor în legătură cu a popoarelor învecinate. Scrisă în condițiuni foarte modeste, în cursul unei vieți pline de privațiuni și de desamăgiri, ea este și astăzi un monument vrednic de admirăția și recunoștința noastră. În timpul său, n'a fost întrecută decât de opera lui Engel, un învățăț cu o cultură mai întinsă, cu o pregătire științifică mai sistematică și, pe deasupra, lucrând în condiții mult mai prielnice decât Șincai.

Dacă însă știința istorică a profitat și profită încă mai mult de opera conștiincioasă a lui Engel (1804), cultura națională a profitat mai mult de opera entuziaștă a lui Șincai și a tovarășilor săi de luptă, în special a lui Petru Maior (Istoria pentru începutul Românilor, 1812). Aceștia au fost cei dintâi care au repetat, pe toate tonurile, Românilor că ei trebuie să fie mândri de originea lor română și de limba lor pur latină; că ei sunt cei mai vechi locuitorii ai pământurilor pe care acum le stăpânesc alții și pe care ei nu le-au părăsit niciodată; că la venirea Ungurilor ei aveau ducate autonome; că ei au dat o dinastie Bulgarilor și o nobilime puternică Ungurilor; că ei au apărat creștinătatea împotriva Turcilor. Dânsii au fost cei dintâi care au cerut cu stăruință lepădarea scrierii chirilice și au înlesnit prin aceasta apropierea noastră de cultura apuseană. Dânsii sunt precursorii renașterii intelectuale ce se ivește în principate cu o jumătate de secol mai târziu.

Activitatea literară a istoricilor din Ardeal a fost cu totul izolată de literatura contemporană din principate. «Prin relațiile dintre autori însă, zice d-l Iorga, prin legăturile de tot felul cu Ardealul sudic, prin trimeterea spre tipar a cărților la Buda, cum făceă pentru traducerile sale Alexandru Beldiman, prin calendară și publicațiuni periodice, se făcă strămutarea ideilor nouă în principate, înainte de coborîrea din Ardeal a celor dintâi apostoli, înainte de întemeierea primelor școli naționale în Moldova și Țara Românească». Naum Râmniceanu,

Ardélean de origine, și Zilot Românul, ultimul cronicar al Țerii Românești, sunt o dovadă despre aceasta; cel din urmă petrecuse, înainte de a scrie, multă vreme la Brașov.

Odată cu epoca de renaștere a principatelor, cam pe la jumătatea secolului trecut, începe o nouă eră în istoriografia română, aceea a publicării izvoarelor, atât a celor narative cât și a celor documentare. Aceste din urmă nu fusese întrebunțate decât în foarte rare cazuri de cronicari și de istorici; valoarea lor rămăsese aproape necunoscută. «*Arhiva românească*» a lui Mihail Kogălniceanu a dat semnalul acestei noi mișcări. El, care își făcuse educația în Berlin, unde spiritul istoric patrunse în toate manifestările activității literare și științifice, încercase încă foarte de Tânăr, la 1837, să expună istoria Românilor în «*Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*», ținându-se de cel mai bun izvor ce putea să aibă la indemână, de Engel, a cărui operă rămăsese necunoscută în principate. În cuvântul de introducere al Arhivei românești, înființată la 1841, Kogălniceanu arăta că increderea într'un viitor mai bun n'o poate câștiga un popor prin nimic mai ușor decât prin studiul trecutului său, că viața națională literară și artistică nu e posibilă fără o istorie națională. «Să ne ținem mai ales de cele trecute», zicea el, «să ne ținem de obiceiurile strămoșești, să ne ținem de limba, de istoria noastră; — istoria românească mai ales să ne fie cartea de căptenie». În acelaș timp recunoștea Kogălniceanu importanța publicării cronicelor Valahiei și Moldovei și a documentelor, care ar trebui culese din arhivele naționale și străine. Desideratul întâiu l-a împlinit el însuș tipărind la Iași, între 1845—52, cele trei volume de *Letopisețe ale Moldovei*, cartea fundamentală de atunci încoace pentru istoria acestei țeri. În aceeaș vreme (1845—47) eșia la București prima revistă istorică a Românilor, «*Magazinul istoric pentru Dacia*», în care se publicau letopisețele Țerii Românești. Bălcescu, care era sufletul acestei întreprinderi și care cu doi ani mai nainte tipărise prima parte a studiului său despre «Puterea armată și arta militară la Români», a dat Magazinului un program științific care se

rezuma în cuvintele că istoria română trebuie «să ne arate pe poporul român cu instituțiile, ideile, sentimentele și obiceiurile lui în deosebite veacuri»; clădirea ei trebuie să fie întemeiată pe «izvoare originale». Pentru istoria armatei — un studiu ce a rămas neîntrecut și până astăzi — el utilizase documente inedite din arhiva statului, care fusese întemeiată pe vremea Regulamentului organic din vechea arhivă a mitropoliei. Colaboratorul său Laurian, stăpânit cu totul de exagerările școalei ardeleni, se ocupă mai mult cu inscripțiile romane din Dacia; latinismul îl fermecase într'atâtă, încât din cele trei volume de istoria Românilor eșite la 1853 două conțineau istoria Romei și a Bizanțului și numai al treilea se occupa cu istoria propriu zis română.

Mai bine înarmat cu metoda științifică modernă decât Laurian și Bălcescu, deși mai puțin talentat decât acest din urmă, A. Papiu Ilarian, care făcuse studii de drept și de istorie la Viena și la Berlin, care adunase din arhivele de stat ale acestor două orașe și din arhiva conților Działyński din Kórnik documente referitoare la istoria lui Petru Rareș și a lui Mihai Viteazul și care avuse fericirea să intre în legături de aproape cu istoricul imperiului otoman Zinkeisen, venind în Țara Românească, înființă la 1862 „*Tezaurul de monumente istorice pentru România*“, din care au eșit până la 1864 numai trei volume. Deși într'insul nu se cuprind decât izvoare narative și reproduceri de tipărituri vechi străine, „Tezaurul“ este, din punctul de vedere al metodei și al îngrijirii cu care a fost tipărit, cea dințâi publicație românească de izvoare la nivelul istoriografiei apusene. Ceea ce distinge însă notițele și lucrările proprii ale lui Papiu, mici și puține la număr, este sobrietatea expunerii și iubirea sinceră a adevărului istoric.

În anul în care se încheia Tezaurul lui Papiu Ilarian începe să apară „*Arhiva istorică a României*“ a d-lui B. P. Hasdeu. D-za aduceă ceva cu totul nou în istoriografia noastră: cunoașterea izvoarelor slave, atât a celor interne cât și a celor externe, și putința de a utiliza pentru istoria română literatura acelor popoare slave cu care noi am avut un contact mai îndelungat, cum au fost Bulga-

rii, Polonii și Rușii. Superioritatea aceasta imensă față de predecesorii săi a arătat-o d-l Hasdeu în prima sa monografie mai importantă și în același timp în prima monografie istorică română bazată pe un studiu întins al izvoarelor, în «Ioan Vodă cel Cumplit» (1865), operă de alt-mintrelea cu tendințe prea pronunțate.

Acte interne românești în limba slavă (hrisoave și porunci domnești) publicase cu vre-o douăzeci de ani înaintea d-lui Hasdeu Venelin (1840), un spirit înrudit prin educație și tendințe cu al d-sale, un luptător al renașterii vecinilor noștri dela sudul Dunării, care vrând să scoată la lumină niște monumente istorice în limba bulgară, ne-a deschis întâiul de toate nouă ochii asupra unei comori de izvoare ce rămăsesese până la dânsul ascunsă. Acte interne publicase și Codrescu în «Uricariul», care apărea intermitent dela 1852 la Iași, și Wickenhauser, care în 1862 tipărise la Viena colecția de documente a mănăstirii Moldovița. Pe când însă Venelin, un autodidact și un scriitor romantic, publicase actele din arhiva mitropoliei de București fără strictă fidelitate diplomatică, pe când Codrescu, un amator incult, le tipăria fără nici o alegere și fără discernământ critic, iar Wickenhauser le dădea numai în traduceri nemțești prea libere, d-l Hasdeu ne-a dat în primul și al doilea volum al «Arhivei» o culegere aleasă din documentele cele mai însemnante ce le găsise în arhivele statului și în publicațiuni străine: aci fiecare bucată își are importanța sa deosebită, fiecare text este dat în original și în traducere, cu multă exactitate și cu excelente regeste. «Arhiva» d-lui Hasdeu este o operă a cărei valoare va rămâne neștirbită.

Activitatea istorică ulterioară a d-lui Hasdeu, desfășurată în timp de aproape 40 de ani, a fost foarte bogată și roditoare în chestiuni de amănunte. În numeroasele reviste pe care le-a înființat, unele de scurtă durată, cum fusese cele patru dela Iași dintre anii 1858—59, altele mai durabile, cum au fost «Traian», «Columna lui Traian» și «Revista nouă», d-l Hasdeu a dat la lumină—scoțând totdeauna ce era mai bun din recolta sa—o sumă de documente interne și o sumă de studii, care ating cele mai variate chestiuni de istorie veche ro-

mână. Dar după apariția «Istoriei critice a Românilor» (1872, ed. 2-a 1875), în care și-a rezumat cercetările asupra epocei celei mai vechi a țărilor române—cea geto-dacică—și asupra originei principatelor, d-sa s'a depărtat tot mai mult de studiile istorice, consacrându-se filologiei române, în care, după Cipariu, și-a câștigat cele mai mari merite pentru cunoașterea limbei și literaturiei noastre în sec. XVI—XVII. Operile capitale în această privință sunt «Cuvintele din bătrâni» (1878—79) și «Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor» (1887—93). Numai la încetarea acestuia în 1898, în studiul ce era să serve de introducere la vol. IV și a rămas o monografie independentă asupra «întemeierii statului Țării Românești (1230—1380)», d-l Hasdeu a revenit asupra ideilor din «Istoria critică», completându-le cu ce mai scrisese dela 1875 încocace și înălăturând ceea ce s'a scris de alții înainte și după această dată. «Istoria critică» e considerată de d-sa ca un punct de plecare pentru o nouă școală istorică; ea a rămas însă izolată.

Publicarea izvoarelor interne slavonești a făcut, după «Arhiva istorică» a d-lui Hasdeu, un pas înainte prin cele două monografii asupra episcopilor de Huși (1869) și Roman (1874—75) ale episcopului Melchizedec, un prelat ce și-a câștigat merite statonice și prin editarea vechilor inscripțiuni din mănăstirile și bisericile Moldovei și ale Bucovinei (1883 și 1885).

Pentru publicarea izvoarelor externe s'a deschis cea mai fecundă eră prin marea întreprindere a Academiei Române, a cărei bază a pus-o Eudoxiu Hurmuzaki prin documentele adunate într'un lung șir de ani în arhivele curții imperiale și ale ministerului de răsboiu din Viena. Ajunse, după moartea lui, în posesiunea statului nostru, aceste documente au început a fi publicate la 1876 în colecția numită «*Documente privitoare la istoria Românilor*», continuată de Academia Română până astăzi, când a ajuns la al 30-lea volum. În volumele II—VII a intrat întreg materialul lui Hurmuzaki, cuprinzând sec. XVI—XVIII. El a fost completat apoi cu bogătele rezultate ce le-a dat explorarea arhivelor din Roma, Venetia, Stockholm, Paris, din Galitia, din Rusia și din Polonia rusească, pre-

cum și cu documentele vechi (sec. XIII—XVI) din publicațiunile străine. Astfel colecția Hurmuzaki reprezintă astăzi cel mai bogat repertoriu de acte și documente referitoare la istoria politică a Românilor, din cele mai vechi timpuri și până la domniile regulamentare.

Activitatea Academiei nu s'a mărginit însă la aceasta. Încă dela 1869, Societatea Academică hotărise publicarea *Operelor lui Dimitrie Cantemir*, al căror prim volum îl constitue «Descriptio Moldaviae», editată în textul original latin la 1872 de Papiu Ilarian și al căror ultim volum, Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor, în traducerea română a autorului, a apărut la 1902 sub îngrijirea d-lui Gr. G. Tocilescu. Răposatul V. A. Ureche a făcut ediția *Operelor lui Miron Costin* și a publicat, după condicele domnești din arhivele statului, o mulțime de acte privitoare la istoria sec. XVIII și XIX, mai ales la epoca dela 1774—1821, din care își făcuse o specialitate în ultimii ani a vieții sale. Tot sub auspiciile Academiei a fost continuată marea colecție de «*Acte și documente relative la istoria renașterii României*», începută la 1885 de d-l D. Sturdza și ajunsă astăzi la al nouălea volum; al zecelea va cuprinde repertoriul și indicile documentelor.

Eră de așteptat ca, după publicarea atâtore izvoare nouă care schimbau în mare parte rezultatele câștigate până la 1876 și după adunarea unor materiale aşă de bogate ca cele ce se găsesc în colecțiile de documente, corespondențe, manuscrise, monete și cărți vechi ale Academiei, să se încerce o nouă expunere a întregei istorii române. Documentele interne ce văzuse lumina zilei îndemnau și la studii de istorie culturală, pe care n' o atinsese din scriitorii anteriori decât Dimitrie Cantemir în Descrierea Moldovei și Bălcescu în Puterea armată.

Această expunere a încercat-o d-l A. D. Xenopol în cele șase volume ale «Istoriei Românilor din Dacia Traiană» (1888—93), completate la 1902 cu «Istoria lui Cuza-Vodă» în două volume. Deși mai puțin pregătit decât d-l Hasdeu prin științele ajutătoare ale istoriei române, necunoscând mai ales nici una din limbile slave, indispensabile pentru studiul independent al începuturilor poporului român și al istoriei interne a principatelor în sec. XIV—XVII, d-l Xenopol

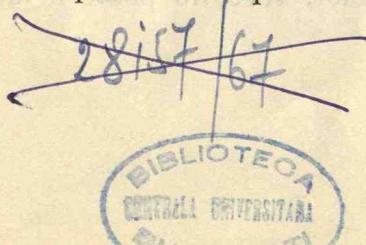
a depus totuși în opera sa, începută cu mult curaj și continuată cu multă stăruință, o muncă însemnată. Multe din generalizările ei, bazate numai pe materialele publicate, s'au arătat însă în urmă premature.

Pentru epoca cea mai veche, până la consolidarea principatelor în sec. XIV, ele au fost înlocuite cu studiile temeinice ale d-lui D. Onciu, care s'a afirmat întâiaș dată la 1885 printr'o critică judecitoasă și foarte amănunțită a «Teoriei lui Roesler» și care, neîncetând de a se ocupă de atunci încoače cu deosebită predilecție de începuturile poporului român și ale principatelor, și-a expus ideile sale în mai multe studii, mici ca întindere dar cuprinzătoare ca fond, pe care le-a rezumat în «Originile principatelor române» la 1899 și în «Români în Dacia Traiană până la întemeierea principatelor (Chestiunea română)» la 1902.

Studiile din care d-l Onciu și-a făcut o specialitate principală sunt cele mai ingrate. Originile poporului nostru, asupra căruia știrile istorice mai precise încep abia cu sec. XIII, sunt învăluite într'un adânc întuneric. Cât timp nu se vor descoperi izvoare nouă — nădejdea noastră în această privință e foarte redusă — problema nu va face nici un progres simțitor, oricât de mult s'ar reveni asupra argumentelor scoase la iveală de cei ce s'au ocupat cu aşa zisă «chestiune română». Până acum, la încercările de rezolvare a ei, argumentele logice au avut preponderanță asupra mărturiilor istorice. Pentru noi, ca și pentru istoricii străini cari s'au apropiat de această chestiune fără idei preconcepute și fără scopuri politice ascunse, continuitatea elementului român la stânga Dunării este un adevăr dela sine înțeles. Poporul român apare în cele dintâi mărturii ale istoriei ca un popor așezat din vechime și eminentamente agricol, deși păstoritul era, pe lângă cultura pământului, a doua ocupație favorită a lui. La un popor puțin numeros și așezat în locuri, în fața căror se deschideau întinsele, mănoasele și neocupatele câmpii ale șesului dunărean, această fază a dezvoltării sale economice era fatală, în urma curățirii acestor locuri de barbarii asiatici. Studiul limbei, al toponimiei și al așezămintelor vechi ne arată, fără cea mai mică umbră de îndoială, că în țările dela nordul Dunării

populația rămanică a trăit neîntrerupt alătura de Sloveni, din sec. VI—XII. E de nădăjduit că din aprofundarea epocelor cunoscute ale istoriei noastre vor ești mai de grabă oarecare lumini asupra epocii obscure, decât din interpretarea mai mult sau mai puțin capricioasă a celor câteva pasaje din scriitorii bizantini, sau din repetarea acelorași argumente pro și contra, scoase din studiul limbei sau al izvoarelor dubioase anterioare secolului XIII.

În această direcție a lucrat cel mai fecund istoric al nostru de astăzi, d-l N. Iorga. Dela 1895 începând, d-sa a desvoltat o extraordinară activitate. Bun cunoșător al limbilor clasice și al celei neogrecesti, stăpân pe toate limbile culte din apusul Europei și pe celelalte mijloace de investigare istorică, d-sa a explorat în curs de zece ani o mare parte din arhivele europene și a descoperit o sumă de izvoare nouă asupra istoriei române din sec. XIV—XIX; unite cu documentele interne adunate din arhive, din biblioteci și foarte multe dela particulari, aceste izvoare au intrat în cele trei volume de «Acte și fragmente», în volumele X, XI și XII din colecția Hurmuzaki, în cele șase volume ale Documentelor Cantacuzinilor și ale familiei Callimachi și în marea colecție de «Studii și documente», care în curând va ajunge la al zecelea volum. Ceea ce distinge edițiunile de izvoare ale d-lui Iorga față de cele anterioare, sunt notele bogate ce le însoțesc, atât de bogate încât adeseori ele devin niște adevărate monografii. Paralel cu aceste colecții de izvoare, d-sa a studiat, fie în introducerile lor, fie în monografii separate, epoce întregi din istoria română; sunt puține care să nu fi primit însemnate lămuriri prin cercetările sale. Un merit și-a câștigat d-sa și prin editarea câtorva cronică sau fragmente de cronică muntenești, în haosul cărora ne-a dat cea dintâi orientare sigură prin mai multe studii și prin capitolele respective din «Istoria literaturii române în sec. XVIII», unde istoriografia acestui secol și cea anterioară e tratată complet și cu bogate amănunte. Activitatea de până acum a d-lui Iorga ne îndreptățește să așteptăm dela dânsul o nouă sinteză asupra istoriei române, care să rezume de astă dată toate rezultatele istoriografiei noastre până la începutul sec. XX.



## II.

*Domnilor colegi,*

În istoriografie, ca în toate celelalte știință, fiecare epocă e supusă curentelor de idei contemporane. Astfel la noi, faza cea mai veche a ei, reprezentată în Moldova prin analele mănăstirești, în Tara Românească prin compilația lui Moxa, o putem numi faza *religioasă*: din istoria universală îi interesă pe Români în sec. XV și XVI, mai mult decât ori ce, certele religioase din Bizanț, iar izbânzile sau pierderile lor politice erau atribuite atotputerniciei lui Dumnezeu, care răsplăti sau pedepsă pe popor după faptele bune sau rele ale acestor, cărora era încredințată soarta lui pământească. Trecând din mâinile călugărilor în ale boerilor sau în ale istoriografilor oficiali, istoriografia devine *politică*: interesul ei se concentrează în prima linie asupra întâmplărilor răsboinice și diplomatice, asupra schimbărilor ce se operau în stăpânirea țărilor, asupra luptelor de partide dintre boeri, singura clasă politică a țărilor noastre până la renașterea din secolul trecut. Această fază a istoriografiei noastre am putea-o numi și *provincială*, întru cât cronicarii în marea majoritate a cazurilor se ocupă fiecare numai de țara în care scriau. Când istoricii încep să se ocupă de soarta întregului popor român, când atenția lor începe să se îndrepte și nu numai asupra domnilor și boerilor, ci și asupra substratului pe care se bază edificiul politic al principatelor, istoriografia trece în fază *nățională*. Astăzi ea tinde să devină din ce în ce mai mult *sociologică*, fără să inceteze să devină națională.

Ca să înțelegem și să explicăm cât mai bine trecutul unui popor — și acesta trebuie să fie scopul de căpetenie al orișicărei istoriografii moderne — nu este destul să cunoaștem schimbările superficiale ale domnilor, îngustarea sau mărirea granițelor politice, introducerea sau disparația influențelor străine, care la noi, în mod cu totul greșit, au fost luate drept criteriu de clasificare a epocelor istorice, — nu este destul să cunoaștem sirul cronologic al evenimentelor sau sirul genealogic al dinastilor, care nu poate să fie un criteriu

natural de împărțire în perioade. Evoluția istorică a unui popor poate fi înțeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale ce l-au constituit și al ideilor ce au stăpânit acțiunea lor.

Dacă aceasta este adevărat pentru celealte popoare ale Europei, e cu atât mai adevărat pentru noi Români, a căror istorie nu se caracterizează atât prin mari schimbări politice, provocate de personalități istorice marcante, cât printr'o lentă evoluare a instituțiilor primitive. În niște state cu populație pur tăăranească și cu o viață orășenească foarte restrânsă, se produce cu greu ceva însemnat pe terenul intelectual și instituțiile se schimbă foarte încet și pe nesimțite. De aceea singura transformare radicală a vieții noastre politice și sociale s'a întâmplat abia în secolul trecut, prin adoptarea formelor constituționale ale statelor apusene, și e probabil că această transformare, cu tot progresul spiritului public în sensul ideilor liberale, nu s'ar fi putut face așa de repede, dacă situația politică internațională n'ar fi exercitat o influență puternică în favorul ei. Transformări de felul acesteia în istoria sec. XIV—XIX nu se cunosc.

Istoria noastră veche nu cunoaște nici individualități mari, cari să fi imprimat unei epoce sau unui secol anumite caractere. Vom fi, de sigur, totdeauna mândri de niște domni ca Mircea cel Bătrân sau Ștefan cel Mare, cari pentru noi incorporează ideea luptei pentru neațărnare și a răsboiului sfânt contra păgânății, dar nota personală a acestor eroi ai trecutului reese prea nelămurită din faptele ce știm că le-au săvârșit. Ea poate fi reconstruită mai ușor pentru un Petru Rareș sau un Mihai Viteazul, a căror viață e bogată în momente dramatice; dar domni de felul acestora au fost puțini. De aceea, studiul istoriei române, făcut din punctul de vedere al personalităților istorice, e un câmp de cercetări ingrate.

Cu mult mai mare e satisfacția ce istoricul de azi găsește în studiul organizațiunii sociale, sau pentru a întrebuiță un termin mai cuprinzător, al *culturii române*, nu numai fiindcă datele sunt aci mai pozitive — ele provin în primul rând din izvoare istorice directe și

obiective,—dar și fiindcă aceasta e partea cea mai puțin cunoscută din istoria noastră.

A studiat populația țărilor române din punctul de vedere etnografic și statistic, spre a ne putea da seamă de elementele constitutive ale naționalității noastre și a înțelege firea și pornirile ei; a studiat originea și organizarea satelor: modul lor de colonizare, de împărțire a pământurilor și de cultura acestora; a studiat gruparea lor în unități administrative mai mari, în cneziate, județe, ținuturi, și a definit atribuțiunile celor ce se aflau în fruntea acestor unități: ale cnejilor, judeților, staroștilor, pârcalabilor, ispravnicilor; a studiat originea și organizarea orașelor din punctul de vedere al populației, al teritoriului și al administrațiunii lor, spre a putea distinge ce este împrumutat și ce este indigen în evoluția lor; a studiat sistemul de apărare al țărilor prin cetăți și prin organizarea lor militară; a studiat originea și transformațiunile marelui proprietății teritoriale sau a nobilimii, care au determinat în parte și desvoltarea politică a principatelor; a studiat natura puterii domnești și urmările ce au decurs din aceasta pentru politica externă și internă; a studiat condițiile economice ale diferitelor clase sociale și raporturile ce s-au stabilit între ele în cursul secolelor, pe baza acestor condiții; a studiat formele dreptului vechiu sau obiceiul pământului, în ale cărui minunate creațiuni se repercuțează și idei moștenite dela Romani și instituții de-ale Europei medievale și obiceiuri de-ale popoarelor slave din prejur; a studiat desvoltarea artelor și a literaturei și a căută să distingem ce este străin și ce este creațiune proprie în aceste trebuințe sentimentale și ocupății intelectuale ale strămoșilor noștri, a căută, cu alte cuvinte, să pătrundem în sufletul lor, care se zugrăvește și prin felul de receptivitate a formelor străine și prin produsele creațiunii proprii;—a studiat toate aceste și alte manifestări ale spiritului românesc din trecut, este, credem, cu mult mai interesant decât cunoașterea răsboaelor, a intrigilor de curte, a rivalităților de partide, a intervențiilor străine, de care sunt prea pline expunerile de până acum ale istoriei române.

Se înțelege că aceste două serii de cercetări, ale istoriei externe și a celei interne, nu se exclud una pe alta ; istoriografia română trebuie să caute a stabili și de aci înainte, cu cât mai multă precizie, datele și sirul evenimentelor politice, și pentru timpurile mai vechi este încă mult de făcut în această privință. O sumă de date din istoria noastră veche sunt încă nesigure și o sumă de materiale din arhivele străine sunt încă neexplorate. Dar nu în această direcție trebuie îndreptată cu deosebire activitatea istorică a generațiunii actuale și a celei viitoare, ci spre studiul culturii române.

Valoarea istorică a poporului nostru, în concertul celorlalte popoare europene, va fi măsurată după *originalitatea*, mai mare sau mai mică, a *culturii sale din trecut*, căci cea actuală, de importanță străină, n'a avut încă vremea să devie originală. Dacă aceea ne-a fost tăgăduită de știința istorică străină, cauza este că ea n'a fost studiată în destul nici de noi. Ba tocmai partea cea mai originală a ei, aceea unde contopirea elementelor primordiale romane cu cele slave suprapuse a dat rezultate nouă, unice în felul lor în istoria universală, a fost contestată până mai deunăzi de chiar istoricii noștri naționali. Și cu toate acestea, pentru omul nepreocupat de prejudecătii, influența elementului slav la formarea naționalității noastre este aşă de evidentă, încât putem zice, fără exagerare, că nici nu poate fi vorba de popor român înainte de absorbirea elementelor slave de către populația băstinașe romană în cursul sec. VI—X.

Dar, pentru ca cercetările de istoria culturii române să poată da rezultate trainice, se impune, înainte de toate, o publicare întinsă a *documentelor interne*. Între popoarele din orientul ortodox al Europei, noi Români am avut norocul de a ne fi păstrat cele mai bogate mărturii documentare ale trecutului. Pe când vecinii noștri din sud, Bulgarii, nu pot arăta astăzi nici zece diplome de-ale țarilor lor, iar Sârbii, abstractie făcând de Raguza, își numără documentele regilor sau principilor cu câteva zecimi, noi avem, începând cu sec. XIV, mii de diplome domnești și nenumărate acte private. E adevărat că cele din sec. XIV și XV sunt relativ puține; din sec. XVI însă avem însă atât de multe, încât se pot urmări în ele toate

manifestațiile vieții interne românești, căci ceea ce era în sec. XVI era și în secolele imediat anterioare.

Colectiile de până acum sunt însă cu totul nesuficiente, și din punctul de vedere al cantității materialului și din punctul de vedere al modului cum au fost editate. Documentele împrăștiate prin reviste și alte publicațiuni trebuesc adunate la un loc, textele lor trebuesc co-laționate din nou cu originalele, datele lor trebuesc controlate cu noile rezultate ale studiilor cronologice, și mai presus de toate, ele trebuesc completate cu numeroasele documente inedite ce zac în archivele statului, în biblioteca Academiei și în colecțiile particulare. La editarea lor trebuie să se aplique metodele severe de critică ce s-au introdus în diplomatica apuseană de pe la 1870 încoace, prin lucrările monumentale ale lui Sickel, Ficker, Delisle și alții și prin edițiile elevilor școalei «des chartes» din Paris, ale Academiei din Berlin și München, ale Institutului de istorie austriacă din Viena. O astfel de ediție va pune niște baze solide și științelor ajutătoare ale istoriei, care până acum au fost prea nesocotite la noi: *diplomatica, paleografia și sigilografia*. Pentru timpurile mai vechi, mai ales pentru sec. XIV—XV, studiul critic al particularităților interne și externe ale documentelor poate să clarifice multe chestiuni, nu numai de cronologie ci și de istoria așezămintelor vechi. O lucrare așa de mare — pentru care nu ne lipsesc forțele și pentru care universitățile noastre pregătesc tot mai mulți tineri destoinici — nu poate fi făcută decât cu sprijinul statului și sub auspiciile Academiei; ea va fi, alătura de colecția Hurmuzaki, al doilea titlu de glorie al acestei instituții.

Spre a invederă, pentru cei mai străini de această specialitate, însemnatatea documentelor interne pentru istoria constituțională, administrativă, economică și a dreptului vechiu, ar trebui să citez mai multe exemple, din care să se vadă cum izvoarele inedite lămuresc chestiunile considerate încă obscure sau nepuse în adevarata lor lumină. Dintr-o monografie asupra cnejilor români, pe care am avut onoarea a o cetății acum doi ani înaintea d-v., ați văzut cum străvechea instituție a cneziatului, pe care o cunoșteam numai din izvoa-

rele ungurești și din prea puține izvoare moldovenesti, se poate urmări în toate fazele ei și pe teritoriul Țerii Românești, unde ea nu era mai de loc cunoscută. Si câte alte izvoare asupra acestei chestiuni nu vor fi stând ascunse în depozitele noastre de documente! Voiu atinge de astă dată alte două chestiuni, cărora, tot din insuficiența izvoarelor interne sau din nebăgarea lor în seamă, li s'a dat o soluție greșită.

Pornind dela un pasaj obscur al unui cronicar persan de pe la 1300, d-l Hasdeu a admis, în Istoria critică, că Românii din Oltenia erau organizați politicește, la venirea Tătarilor prin aceste părți, sub un ban din dinastia Basarabilor, acel «Bazaran-bam» pe care l-ar pomeni Fazel-Ullah Rașid. Lăsând deocamdată la o parte teoria discutabilă a unei dinastii a Basarabilor, indigenă sau venită de dincolo de Dunăre înainte de sec. XIII, — când cel dintâi Basaraba documentat apare abia la 1330 și numele nu devenise atunci un nume de dinastie, ci era un simplu nume de persoană foarte obișnuit în părțile Țerii Românești, ale Banatului Timișan și ale Transilvaniei sudice, — tot ce știm din istoria vechiului drept constituțional al Romanilor ne arată că un șef teritorial al acestora în sec. XII și la începutul sec. XIII nu putea să poarte titlul de *ban*. Bani nu găsim pe vremea aceea decât la Unguri, în Transilvania și în Timișana; la ei era o funcțiune împrumutată dela Croați, pe cari îi cucerise la sfârșitul sec. XI și la cari ea se constată cel puțin din sec. X. Aceștia o luase, după unii, dela Avari, după alții, dela Perși. Șefii teritoriali ai Romanilor se numiau cneji sau voevazi, cum se vede din diploma lui Bela IV dela 1247, din izvoarele ulterioare și din titulatura domnilor noștri, care cuprinde numai terminii «voevod și domn». «Bani» se numesc domnii Țerii Românești în mod trecător, cât timp ei stăpânesc, ca vasali ai regilor ungurești, banatul Seyerinului; cel dintâi care poartă acest titlu e Vladislav și cel din urmă e Mihail, fiul lui Mircea. Titlul de ban este dar tot atât de accesoriu ca și titlul de «herțeg» în «herțeg de Făgăraș» sau «de Amlaș și Făgăraș». Domnul, care în teorie era ban de Severin, înfințează însă, pentru părțile românești ale Severinului, funcțiunea de ban; în documente ea se găsește în-

tâiaș dată la 1390 și 1391,— e «banul de Mehedinți» de mai târziu. Abia pe la sfârșitul sec. XV, când Severinul era de mult în mâinile Ungurilor, și mai cu seamă la începutul sec. XVI, când el trece la Turci (1524), se ivește un «ban de Craiova», numit adeseori și «ban de Jiu». Craiova n'avusese până atunci nici o importanță, căci nu fusese nici cetate, n'avea nici organizație municipală și nu era nici măcar un centru comercial. Importanța ei crește odată cu neamul Craioveștilor, ale cărui începuturi glorioase cad la sfârșitul sec. XV, a cărui putere se mărește însă în sec. XVI, când a dat mai mulți domni din sânul său. Un *banat al Craiovei* în sec. XIII este aşadar în contrazicere cu toate izvoarele contemporane și cu logica evenimentelor ulterioare.

Încă un exemplu din istoria proprietății mari. Se știe că proprietățile cu drept de moștenire se numiau în Țara Românească «ocine» sau «moșii ohabnice», iar în Moldova «ocine» sau «urice». Înțelesul cuvântului «ocină» e bine cunoscut; ce înțeles aveau însă celelalte două cuvinte și ce cuprins juridic se ascundează în dosul lor?

S'a crezut de mulți că «uric» se numia o proprietate, pentru că era dăruită sau confirmată de domn printr'un hrisov, căruia în Moldova i se zicea și uric, de unde cuvântul «uricar» pentru cel ce îl scria. D-l Hasdeu a explicat cuvântul ca provenind din expresia «*ѹ ρšкz* = în mâni» ce s'ar găsi în documentul lui Roman dela 30 Martie 1392, în formula «am dat slugii noastre Ivanâș viteazul, pentru dreapta lui slujbă, trei sate pe Seret, lui *în mâni*, cu tot venitul în veci». Originalul acestui document are însă forma obișnuită «*ѹрникz*» (*далъ есмъ ему ѹрникz со ѹсѣмъ доходомъ ѹ вѣкъ*), care într'un alt document al lui Roman dela 18 Noemvrie 1393, trecut cu vederea de d-l Hasdeu, e scrisă «*ѹрюкz*». Această din urmă formă trădează și mai mult înrudirea cu prototipul unguresc örök (actual örök), ce se pronunță în unele dialecte aproape örik și însemnă «moșie de veci, moșie cu drept nelimitat de moștenire, perpetuitas». Astfel un singur document nou—vor fi și altele de felul celui dela 1393 — vine să elucidze o chestiune foarte importantă pentru studiul proprietății

boerești și ne dispensează de hipoteze care, oricât de ingenioase ar fi, nu pot să înlocuească faptele constatațe în mod real.

Tot așă «*moșie ohabnică (ohavnică, ohamnică)*» s'a explicat ca moșie «patrimonială», moșie «de baștină» sau, după d-l Hasdeu, ca moșie «de hrană», întru cât cuvântul «ohabă» ar însemna «hrană, entretien, subsistance» și ar veni din bulgărescul «ohap-, uhap-a mușcă, a mâncă». Dar din studiul atent a o sumă de pasaje din documentele vechi muntenești — în Moldova acest termin era necunoscut — se vede că «ohabnic» avea înțelesul de «scutit» și că prin urmare «ohaba (slav. *ѡхаба*)» era la noi ceea ce în apus se chemă «exemtio», «immunitas». Moșie ohabnică era așă dar o proprietate scutită de anumite dări și slujbe domnești, în deobște de toate afară de cea militară.

Explicările acestea, scoase din textele unor documente neutilizate încă sau nebăgat în seamă, aruncă o lumină nouă asupra donațiunilor perpetue și asupra immunității, două instituții comune țerilor noastre și celor apusene, în care feudalismul era cu mult mai vechiu.

Aș putea înmulții aceste exemple cu nenumărate cazuri din istoria dreptului vechiu sau din istoria economică și financiară; dar cei ce s-au ocupat cătuși de puțin cu acestea știu că au simțit totdeauna necesitatea de a se adresă la izvoarele inedite, spre a ajunge la concluziuni cevă mai trainice decât predecesorii lor. Nu voesc să abuzez dar prea mult de atenția d-v. și trec la a doua problemă actuală a istoriografiei noastre, la publicarea *izvoarelor narative* ale istoriei.

Pentru acestea, dela ediția întâia a letopiselor Moldovei de Kogălniceanu, s'a lucrat prea puțin. Fixarea exactă a textelor originale și a interpozițiunilor posterioare, deosebirea părților proprii autorilor de cele împrumutate din izvoarele interne anterioare și din cele străine, nu s'a făcut încă în nici o ediție critică a cronicelor moldovenești, nici chiar în a lui Picot, care în privința comentariilor istorice este excelentă (1878). Abia în timpul din urmă a încercat aceasta cu mult succes, pentru cronica muntenească a lui Constantin Căpitanul, d-l N. Iorga. Dar fără ediții de acestea, în-

trebuințarea cronicarilor poate să ducă, precum a arătat tot d-l Iorga în studiile sale asupra istoriografiei secolului al XVIII, la multe greșeli. Dacă s-ar fi întreprins mai de vreme o astfel de ediție a cronicelor, ar fi fost poate prematură; acum însă, când cea mai mare parte din manuscrisele lor sunt cunoscute și multe se află chiar în biblioteca Academiei noastre, e timpul să ne gândim la un „*corpus scriptorum*“ al istoriei noastre, lucrare ce ar reclamă mulți ani de pregătire și nu s-ar putea face decât tot sub auspiciile Academiei. Ea ar trebui să cuprindă într-o primă serie toate analele și cronicile naționale din sec. XV — XVIII, și într-o a doua serie cronicile și memoriile străine care se ocupă exclusiv cu țările noastre. Deși unele din aceste din urmă sunt tipărite în colecțiunile de izvoare ale secolului trecut, d. p. în «Tezaurul» lui Papiu Ilarian, ele ar trebui totuși retipărite, cu comentarii amănunțite, ca să poată fi accesibile unui cerc cât mai mare de cetitori. Pildă pentru întreaga lucrare am putea lua dela «Monumenta Germaniae historica», a căror primă serie o formează «Scriitorii» («Scriptores»), unii editați chiar «in usum scholarum» și mulți în traducere germană, sub titlul colectiv «Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit», ca ei să poafă deveni un bun comun al națiunii, nu numai al învățaților.

Ca o a treia problemă, ceva mai îndepărtată, trebuie privită pregătirea unui „*corpus inscriptionum*“ al țărilor române, atât a celor în limba slavă cât și al celor românești și neogrecești. E adevărat că multe din ele sunt cunoscute; puține sunt însă publicate cu exactitatea minuțioasă ce o cere critica de astăzi dela o asemenea lucrare și foarte puține sunt comentate cu competența trebuincioasă. Dintre izvoarele istoriei noastre acestea sunt cele mai împrăștiate și cele mai greu de adunat; importanța lor constă mai ales în precizarea datelor cronologice din istoria domnilor și a celor biografice și genealogice din istoria boerilor și a celor lalți dignitari ai țărilor. Ele dau un material interesant și pentru studiul paleografiei și a artelor decorative.

În sfârșit, pentru o altă știință ajutătoare a istoriei, pentru *numismatică*, Academia Română posedă de mult o bogată colecție,

care și-așteaptă editorul; lucrarea lui e ușurată prin studiile pregătitoare descriptive ale d-lui D. Sturdza. Acestea trebuie completate prin studii metrologice, a căror însemnatate pentru istoria economică e de prisos să o mai relevez aici.

*Domnilor colegi,*

S'a împlinit un pătrar de secol de când Academia Română a început să publice actele externe ale istoriei noastre și rezultatele acestei întreprinderi se simt pe piele zi în încercările recente ale istoriografiei. Va trece poate un alt pătrar de secol până când desideratele exprimate aici sau măcar o parte din ele vor fi realizate și până ce un istoric, stăpân pe enormă cantitate de fapte bine constatate, dotat cu puterea de combinație logică a lor și de reconstituire a trecutului, având talentul de expunere obiectivă și în același timp artistică, va încerca să dea din nou poporului român o istorie, în care să se oglindească tot trecutul lui în adevărata sa lumină. Se vor face, de sigur, lucrări de generalizare și până atunci și va fi bine să se facă, căci după orice perioadă mai mare de publicare a izvoarelor e natural să urmeze o încercare de sinteză. Talentele puternice sunt îndemnate prin setea lor de creație să caute legăturile dintre faptele istorice chiar și atunci când amănuntele lipsesc; adeseori ei le găsesc, dar tot aşă de des sunt expuși la greșeli. Obiectivitatea absolută în istorie e un ideal de care tindem să ne apropiăm neconitenit, pe care nu-l vom atinge însă nici odată pe deplin, căci din lanțul întâmplărilor istorice vor lipsi totdeauna unele verigi, pe care nici mintea cea mai prudentă nu le va putea reconstituiri exact. Această convingere mă face să consider deocamdată ca problemă mai actuală a istoriografiei noastre editarea diferențelor feluri de izvoare, decât expunerea istorică.

Cu aceasta nu voi să contestez cătuși de puțin legitimitatea încercărilor de expunere. Oricând se vor face însă acestea, singura tendință a lor, ca a orișicărei lucrări științifice, trebuie să fie tendința spre adevăr. Orice alt scop trebuie înălțat. Tendențele gre-

șite ale secolului trecut, care își au explicarea în situația politică de atunci a poporului român și în prejudețiile școalei ardeleni, trebuesc evitate pe viitor.

Statele române au avut, pe lângă epoce glorioase de luptă pentru existența lor și pentru apărarea creștinătății, și epoce de adâncă decădere politică și morală. Aceste păcate ale trecutului nu trebuesc ascunse ori tăgăduite, acum după ce am avut tăria de a trece peste ele și a ne crea o poziție care ne dă posibilitatea de a le evita pe viitor. Corupția politică și administrativă din epoca fanariotă — ce-i drept, cu rădăcini mai vechi — trebuie să o avem mereu în minte, ca să luăm îndemnul de a lupta împotriva corupției de astăzi, oricât de micșorată să ar pareă față de cea din trecut.

Dar în același timp ne vom încălzi la auzul faptelor de vitejie și a cuceririlor pe terenul culturii intelectuale și artistice, de care cea mai înaltă doavadă ne-o dau însăși monumentele istoriografiei, ale cărei faze le-am schițat aci. Acei dintre noi cari se simt chemați să studieze și să povestească altora opera trecutului, au tot dreptul să fie mândri de predecesorii lor, pe care pot să-i continue astăzi în imprejurări mai prielnice. Ei găsesc, înainte de toate, un îndemn și un sprijin în Academia Română, care caută să unească silințele tuturor spre un ideal comun de cultură națională.

## RASPUNSUL D-LUI D. A. STURDZA

LA

## DISCURSUL DE RECEPȚIUNE AL D-LUI IOAN BOGDAN

*Domnilor colegi,*

Se reînoesc cu încetul membri Academiei. Cei bătrâni, cari stau încă în picioare, privesc cu viu interes și bucurie aceste schimbări, constatănd cum puteri tinere ieau firul lucrărilor și le dau un nou și puternic avânt. E și drept să ne simțim fericiți, când tineri erudiți, înarmați de râvnă, își devotează munca vieții cercetărilor științifice și ajută astfel ca întărirea și desvoltarea neamului să fie asigurate.

Colegul nostru Bogdan, bine pregătit prin studii solide, a intrat în acest templu al științei, împins de o activitate neîntreruptă și însoțit de dragoste pentru țelul ce urmărim, de a ridică tot mai sus nivelul nostru cultural. D-l Bogdan a atras atențunea Academiei în 1885, sunt acum douăzeci de ani, prin studiul său asupra «Coloniei Sarmisegetuzei». De atunci Analele Academiei au publicat diferite lucrări ale sale, — precum «Cinci documente istorice slavo-române din Arhiva Curții imperiale din Viena», «Câteva manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială dela Viena», «Diploma Bârlădeană din 1134 și Principatul Bârladului», «Originea voevodatului la Români», «Despre Cnejii Români», «Un hrisov al lui Mircea cel Bătrân din 10 Iunie 1415». — Aceste lucrări au fost completate prin studii slavone: «Însemnatatea studiilor slave pentru Români», «Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Ge-

schichtschreibung», «Românii și Bulgarii în raporturile lor culturale și politice». Lor au urmat publicări însemnate, ca: «Vechile cronicе moldovenești până la Ureche», «Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor, cu traduceri și adnotări», precum și «Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească». Această din urmă publicație constituie, mai ales în a doua sa ediție, o lucrare din cele mai bine alcătuite. În mod natural se leagă de aceste scrierii — «Vlad Țepeș și naratiunile germane și rusești asupra lui», «Luptele Românilor cu Turcii până la Mihai Viteazul» și «Cultura veche română».

Acest bun început a introdus în 1892 pe d-l Bogdan în Academia noastră ca membru corespondent în Secțiunea istorică, în facultatea de litere din București ca profesor de limba paleoslavă și ca director al Seminariului de limbile slavice. În 1903 domnul Bogdan a fost ales membru al Academiei în Secțiunea istorică. La 1900 d-sa a luat direcțiunea «Con vorbirilor literare», care intrau în al treizeci și patrulea an al existenței lor.

Cu aceste antecedente, având la dispoziție un material care crește neconitenit, încurajat de o instituție unde predomină munca științifică, rostul unei vieți bogate și rodnice ușor se află și ușor se urmărește.

Țelul științelor este de a descoperi adevărul în diferențele lor direcții, contribuind astfel ca omenirea să înainteze cu mai mare siguranță și cu mai mare iuțeală.

Istoria ocupă între științe un loc important, făcându-ne cunoscute fundamentele pe care e așezat traiul societăților și luminând calea care duce spre o temeinică înălțare.

Dacă istoria universală desfășură dinaintea noastră mersul oménirii, istoria specială a popoarelor și a statelor ne arată pozițunea ce fiecare popor și stat ocupă în desvoltarea generală a lumii.

Istoria națională se compune din multe și amănunte cercetări; dar ea nu este completă decât atunci când le reunește pe toate într'un singur mănușchiu, caracterizând diferențele epoci, legate și comparate cu activitatea generală a națiunilor. Această măsurătoare, trasă cu

atențiuie, cu simț de adevar și cu iubire de omenire, formează dreptarul înaintării sau retrogradării.

E necesar de a ține seamă de petrele fundamentale, pe care se ridică clădirea socială a unui popor, spre a-i înțelege viața și a trage concluziuni. Cunoștința trecutului ne conduce a pricepe actualitatea; însă numai prin cunoștința prezentului putem intră în judecata trecutului și numai atunci lucrările noastre istorice pot fi luminate de o lumină clară și vie.

Desvoltarea neamului românesc prezintă în cursul ei două fapte mari care ne leagă într'un mod neîndoios de momente însemnate din istoria omenirii: fundarea provinciei romane a Daciei de Împăratul Traian și fundarea Regatului României de Regele Carol. Între aceste două evenimente zac luptele eroice, pe care le-au susținut Români, numai pentru ca corabia lor să nu fie zdrobită de valurile furtunoase ce o încunjurau și o amenințau cu peirea.

Fundarea provinciei Daciei, cea mai depărtată de Roma din toate provinciile europene, era o necesitate de prima ordine pentru siguranța imperiului despre răsărit. Începând cu Iuliu Cesar, mai mulți împărați au înaintat spre țara Dacilor, tăind în stâncile de pe malul drept al Dunării calea măreață, legată de Traian prin podul dela Severin de malul stâng al fluviului. Peste acest pod a dus Traian legiunile lui, unind temeinic noua provincie de părțile mai vechi ale împărației sale. Dacii avuseseră legături culturale cu Elinii; dar, romanizați cu desăvârșire, ei au fost trași în puternica organizare politică a Romanilor, care a cuprins lumea multe secole, atât în timpul atotputernicei Romei cât și după căderea ei, și-și exercită încă și în timpurile noastre influența sa. De-abia acum s-au ivit semne că în statele moderne organizarea vieții economice ca și legislația popoarelor se înalță în direcții diferite și superioare acelor din timpurile strămoșilor noștri, fără însă a perde de sub picioare fundamentele solide așezate de geniul roman.

Pentru a ne da seamă de pozițunea Romanilor în rostul omenirii, studiul vieții Romanilor este de prima necesitate și nu va fi nici odată inutil în tot cursul desvoltării noastre. Nu putem deci prețui îndestul

cercetările istorice ale lui Petru Maior, Șincai și a urmașilor lor, cari au expus în mod limpede legătura dintre Români și Romani cu consecințele ei; și aceasta tocmai în timpul când Niebuhr se încercă a reclădi lumea romană, lucrare gigantică care a fost urmărită cu atâtă succes până în zilele noastre de Mommsen. E cert că numai având o idee clară, preciză și reală de migrațiunea dela Dunăre a lui Traian, putem pricepe cum s'a putut forma poporul român cu necontestabilele lui aptitudini culturale și cu o putere de vitalitate remarcabilă, adânc întipărătă în conștiința lui prin zicătoarea «Apa trece, petrele rămân».

După fundarea Daciei, cel mai însemnat fapt în desvoltarea neamului românesc este fundarea Regatului României.

Curând după întemeerea ei, noua provincie a fost zguduită mai mulți secoli dearândul de migrațiunea popoarelor care năvăliau din răsărit asupra Europei, producând cea mai înfricoșată și mai întunecată încurcătură a omenirii, amenințată de a perde tot avutul cultural ce-l agonisise.

Neguri întunecoase au cuprins atunci țările locuite de Români și zile grele au năvălit peste dânsii, având să susține luptele cele mai crâncene pentru a nu fi desființați. Aceste timpuri au fost cele mai periculoase, căci se păreă că poporul român își istovise puterea lui de rezistență. În acele timpuri puține zile senine au lucit peste neamul nostru și bărbații inimoși apar ca niște fenomene trecătoare, după care întunecimea nopții crește neconitenit. Un secol și jumătate cele două Principate au fost considerate ca țeri fără trecut și fără viitor, ca țeri de cucerit și de împărțit. Românii își perduse orice însemnatate în lume: chiar originea lor etnică era contestată și limba lor declarată ca o amestecătură a altor limbi.

În aceste momente critice pentru neamul românesc se desfășură un mare răsboiu, care a zguduit cu putere orientul european, și din acest răsboiu a eșit la neamuri poporul român, dovedind prin fapte că încă există și că are viitor. El s'a ridicat viguros — în contra necredinței multora în puterile lui de viață, în contra relei voinți și a invidiei altora, în contra curentelor din trecut, care neconitenit puneau pedezi avântului lui puternic. Toate obstacolele au fost în-

vinse, până ce *prin noi însine* am ajuns a fi Stat independent, a ne înălță la rangul de Regat, a ocupă în rândul statelor un loc respectat și a deveni în lume un factor de progres și de civilizațiune.

Numai prin studiul măririi și decadenții imperiului roman și a renașterii poporului român din zilele noastre, putem ajunge să înțelegem cum ne-am născut și cum am crescut, ce am fost și ce suntem. Numai îmbrățișând amândouă epocele memorabile ale vieții poporului căruia aparținem, vom izbuti ca cercetările asupra istoriei românești să fie pătrunse în toate direcțiunile de acea cugetare armonică, care, lipsită de apucături fără rost, constată faptele luminoase, ca și faptele întunecoase, deschizând vederi noi spre viitor.

Astăzi cerul să inseninat și razele soarelui au început să încalzească și pe Români. Voind și putând, ei au reînviat, și ca dovadă a energiei lor au clădit și ei o cale, care străbate țeara de-alungul și duce la mare spre vechiul port al lui Ovid, trecând Dunărea pe un alt pod, care leagă de astă dată malul stâng al Dunării de o veche provincie romană de pe malul drept, unde au stat străjă neadormită legiunile neînvinse ale Romei.

Istoricii noștri să nu scape nici odată din vedere legătura dintre aceste două epoce, ca să putem odată descurcă și lepădă relele ce mai plutesc din mizeriile timpurilor de răstriște, încurcându-ne încă în rostul renașterii noastre.

Între cele două epoce și-a așezat d-l Bogdan cercetările sale.

Examinând de aproape greutățile prin care poporul român a trecut și din care a ieșit învingător, se va răspândi pretutindenea încă mai viu vestea, că în timpul Domniei Regelui Carol a reînviat la Dunărea de jos virtutea romană, și se va întări tot mai puternic în inimile noastre convicțiunea, că toate încercările de a slăbi încheierea reînoită și avântul luat sunt întâmplări trecătoare.

Fie dar binevenit în mijlocul nostru d-l Bogdan și să-i urăm cu toții să muncească mulți ani în serviciul neamului, cu judecată înțeleaptă, cu gândire cumpănită, cu conștiință neînvinsă, cu silinți neobosite și cu puteri neînfrânte, ca să se bucure Academia de lucrările sale, luminoase pentru minte și întăritoare pentru suflet.



# DISCURSURILE DE RECEPȚIUNE

ALE

## MEMBRILOR ACADEMIEI ROMÂNE

L. B.

1. *A. Papu-Ilarian*, Viețea, operele și ideile lui Gheorghe Șincai, — Răspuns de *G. Baritiu*. — 14 Septembrie 1869.
2. *G. Sion*, Alexandru Donici, viața și operele sale, — Răspuns de *V. A. Urechiă* — 6 Septembrie 1870.
3. *P. Poenaru*, Gheorghe Lazăr și școala română, — Răspuns de *G. Sion*. — 8 Septembrie 1871.
4. *Dr. An. Fătu*, Despre încercările făcute pentru dezvoltarea științelor naturale în România, — Răspuns de *V. A. Urechiă*. — 27 August 1872.
5. *Em. Bacaloglo*, Despre Calendar, — Răspuns de *Ion Ghica*. — 20 Martie 1880.
6. *Ion Ghica*, Ioan Câmpineanu, — Răspuns de *B. P. Hasdeu*. — 28 Martie 1880.
7. *Dr. P. Vasici*, Despre vegetarianism, — Răspuns de *Dr. I. Felix*. — 28 Martie 1880.
8. *Dr. I. Felix*, Mișcarea populației României, — Răspuns de *P. S. Aurelian*. — 4 Aprilie 1880.
9. *N. Tectu*, Relațiunile între Chimia organică și anorganică, — Răspuns de *V. Babeș*. — 9 Aprilie 1880.
10. *Dr. D. Brândză*, Vegetația României și exploratorii ei, — Răspuns de *Gr. Ștefănescu*. — 11 Aprilie 1880.
11. *S. Fl. Marian*, Chromatica poporului român, — Răspuns de *B. P. Hasdeu*. — 12 Martie 1882. . . . . 1,—
12. *At. M. Marienescu*, Viața și operele lui Petru Maior, — Răspuns de *V. A. Urechiă*. — 5 Aprilie 1883. . . . . 1,20
13. *Fl. Porcius*, Flora din fostul district românesc al Năsăudului în Transilvania, — Răspuns de *P. S. Aurelian*. — 19 Martie 1885. . . . . 1,50
14. *Gr. Cobălcescu*, Despre originea și modul de zăcere al petroleului în general și particular în Carpați, — Răspuns de *Dr. D. Brândză*. — 20 Martie 1887.
15. *Ios. Vulcan*, Dimitrie Cichindeal, date nouă despre viața și activitatea lui, — Răspuns de *V. A. Urechiă*. — 29 Martie 1892. . . . . 1,50
16. *I. Kalinderu*, Episcopul Melchisedec, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 18 Martie 1894. . . . . 1,—
17. *D. C. Ollănescu*, Vasile Alecsandri, — Răspuns de *I. C. Negrucci*. — 25 Martie 1894. . . . . 1,50
18. *A. Naum*, Cuvînt de primire, — Răspuns de *T. Maiorescu*. — 2 Aprilie 1894. . . . . 40
19. *A. D. Xenopol*, Michail Kogălniceanu, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 17 Martie 1895. . . . . 1,—
20. *Dr. V. Babeș*, Despre transmiterea proprietăților immunizante prin sângele animalelor immunizate, — Răspuns de *N. Kretzulescu*. — 24 Martie 1895. . . . . 50
21. *Episcopul N. Popea*, Arhiepiscopul și Mitropolitul Andreiu Baron de Șaguna, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 13 Martie 1900. . . . . 50
22. *C. Erbiceanu*, Viața și activitatea literară a Protosinghelului Naum Râmniceanu, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 17 Martie 1900. . . . . 1,—
23. *Ioan Pușcariu*, Ugrinus — 1291, — Răspuns de *B. Petriceicu-Hasdeu*, — 9 (22) Martie 1901. . . . . 20
24. *Dr. Constantin I. Istrati*, Activitatea științifică a lui Ion Ghica, — Răspuns de *Dimitrie A. Sturdza*. — 5 (18) Aprilie 1902. . . . . 50
25. *Stefan C. Hépites*, Mijloacele de investigație ale Meteorologiei, — Răspuns de *I. Felix*. — 30 Martie 1903. . . . . 60
26. *Ioan Bianu*, Despre introducerea limbii românești în biserică Românilor, — Răspuns de *Dimitrie A. Sturdza*. — 21 Martie (3 Aprilie) 1904. . . . . 60